

МОДЕЛИРАНЕТО НА ЧОВЕКА ОТ ВСЕОБЩАТА ДЪРЖАВА В РОМАНА „НИЕ“ НА Е. ЗАМЯТИН

Иван Ананиев

Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

MODELING OF THE MAN FROM THE ONE STATE IN THE NOVEL “WE” BY Y. ZAMYATIN

Ivan Ananiev

Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The subject of this study is the portrayal of the human in the One State – his depersonalization and transformation into a means for achieving the “ideals” of a totalitarian society. The fictional world in the novel reflects the modern conception of the infinite mechanical Universe, governed solely by physical laws. Technological civilization introduces a mechanistic principle, hostile to humanity, and the means of manipulating human consciousness become ever more powerful and global. The idea of collectivism was born, which suppresses and destroys the individual, turning them into a “cog” in the vast mechanism of the State. The novel “We” is a response to the total pressure of the ideological “monophony” proclaimed by the Russian Revolution of 1917, and resonates with present dystopian literature, which warns: the danger of totalitarian regimes has not disappeared.

Keywords: One State, “We”, Modern era, collectivism, totalitarian society

В своя роман „Ние“ Е. Замятин изобразява Всеобщата Държава¹ – символ на стремежа за пълна реализация на утилитарната доктрина – постигането на щастие за максимален брой хора. В далечното бъдеще жителите на града държава са постигнали абсолютно щастие. Всеобщата Държава е успяла да се пребори с двата най-големи врага или „владетели“ на света – любовта и глада. През 35-ата година – преди основаването на Всеобщата Държава – е изобретена нефтената храна, която побеждава глада. Тогава, „покорила глада“, държавата повежда борба срещу другия враг – Любовта. Тази стихия също е победена, т.е. организирана и математизирана. В романа „Ние“ е изобразена идеалната държава на бъдещето – Всеобщата Държава. Тя може да бъде на-

¹ Изписването на Всеобщата Държава с главни букви е съобразено с оригинала (Единое Государство). Същото се отнася и до останалите имена, оформени като собствени, в текста.

речена идеална, от една страна, защото според официалната версия на самата държава всички нейни жители са щастливи. От друга страна, държавата е „идеална“, защото е антиутопичен модел на първообраза в утопията – идеалната държава на Платон.

В образната система на романа са вплетени различни времеви и идейни конструкти, които кореспондират едновременно с няколко епохи. На първо място Всеобщата Държава в творбата на Е. Замятин е преобърнат модел на Платоновата идеална държава, който се проектира върху опростен, плосък и реален свят, където липсва връзка с трансцендентността. В Платоновата идеална държава управниците са мъдrecи философи, които управляват според вечното и образцовото, „понеже философът, като общува с нещо божествено и порядъчно, той сам става порядъчен и божествен, доколкото това е възможно за човека“ (Платон/Platon2014: 277). Целта на човешкото битие е с напредването на възрастта, когато започва да се усъвършенства душата, да се засилят упражненията с философия, а хората да са свободни и да живеят според сентенцията „Пасе, без да е пазен от пастир“, употребявана за самостоятелно и свободно занимание с философията. Младежите също трябва да бъдат възпитавани в духа на свободата и „да се страхуват повече от робството, отколкото от смъртта“ (Platon/Платон 2014: 101). В преобърнатия модел на Идеалната държава начело на управлението е Благодетелят, олицетворение на Всеобщата Държава, комуто се принася „спокойна, обмислена, разумна жертва“ (ЕЗ/ЕЗ). Хората почти напълно са загубили своята индивидуалност, която е причина за революции, войни и конфликти. На всеки е даден номер вместо име, всички носят еднакви униформи и живеят в стъклени домове, за да се изключи възможността за скрит, непрозрачен живот. От дневника на главния герой Д-503 научаваме, че държавният глава на Всеобщата Държава е лице, което също няма име. Името му е функция: Благодетелят. Той не е личност със своя индивидуалност, а символ на властта, която поражда и увенчава жестокостта и безчовечността на тоталитарните режими. Ежегодните избори на Благодетеля са трагикомични, тъй като „номерата“ са принудени под страх от смърт да гласуват единодушно: „Историята на Всеобщата Държава не познава случай, в който на този тържествен ден дори един-единствен глас да дръзне да наруши величествената хармония в този тържествен ден“ (ЕЗ/ЕЗ). Фантастичната реалност на „земния рай“ е гротесково, сатирично изображение на тоталитарния режим.

Обект на разглеждане от настоящия текст е моделирането на човека във Всеобщата Държава – неговото обезличаване и превръщането

му в средство за постигане на „идеалите“ на тоталитарното общество. За целта са проследени „механизмите“, чрез които се деконструира и преформатира човешката личност. Основна задача на изследването е да се обясни генезисът на управлението в тоталитарната държава, като бъде изведен отвъд рамките на социалната конкретика. Това съответно е и опит да се открие генезисът на утопичните стремежи у човека, чийто продукт е тоталитарната държава, за да се разкрие и автентичният свят на Е. Замятин. Този подход е провокиран от идеята за историческия ход на времето като априорен източник на човешкото мислене и развитие. Новото време се характеризира с рационализъм във всички сфери на човешкото битие и представата за безкрайната механистична Вселена, която се управлява единствено от физични закони. От една страна, човешката личност се осъзнава като център на мирозданието, а от друга, се появяват и засилват мощни дехуманизиращи фактори, на първо място техническата цивилизация, която въвежда механистично, враждебно на човека начало, защото средствата за въздействие на тази цивилизация върху човека, средствата за манипулиране на неговото съзнание стават все по-мощни и по-глобални. Благодарение на новата, редуцирана до механична Вселена, се постига идеята за колективизма, който потиска и унищожава личността, превръщайки я във „винт“ от огромния механизъм на Държавата. В. Розанов в своя труд „Целта на човешкия живот“ ясно посочва трансценденталния априорен произход на трите основни направления на човешкото развитие – движението към „познанието, доброто и свободата“ (Розанов/Rozanov 1892: 34). Според В. Розанов тези три форми на поставяне на целите са вложени в „първоначално устроена душа“, т.е. съществуват априорно. Всеобщата Държава последователно и методично унищожава у човека духовната му същност; прекъсва връзките с изначалната му природа и изначалните му стремежи към доброто, свободата и търсенето на истината. Неслучайно кулминация в хода на сюжетното развитие на романа е „великата операция“, лишаваща човека от въображение, или от стремежа му към истинно познание на света. Операцията – трикратното изгаряне с Х-лъчи на „жалкото мозъчно възелче“, „центъра на фантазията“, което е последното откритие на Държавната наука, лишава човека от фантазия и душа, като по този начин го освобождава от способността да страда и да състрадава, превръщайки го в безлична машина. Човекът престава да бъде личност за държавата, индивидуалност и се превръща просто в зъбно колело в държавния механизъм, винт с определен набор от функции и задължения. Лишен от душа, човекът завинаги е несвободен. Това има предвид и Н. Бердяев, когато говори за робството и освобождението на

човека. Руският философ схваща разликата между свобода и освобождение в духа на платонизма. За него човекът не просто е дарен със „свободна воля“ – той я притежава в пълна степен: това практически я поставя във връзка с всяка човешка дейност – било като нравствен избор и отговорност (*homo moralis*), било като власт над несъществуващото и съществуващото (*homo creator*) – дори самата гръцка езикова парадигма насочва към мисълта, че човекът единствен може да бъде поет (Двери на православието/*Dveri na pravoslaviето* 2005). Затова поетите във Всеобщата Държава не „витаат вече във висините“ [...] вдъхновяват ги утринният шум от електрическите четки за зъби и страховитото прашене на искрите в машината на Благодетеля, величественото ехо от Химна на Всеобщата Държава [...]“ (ЕЗ/ЕЗ). Явлението „Ние“ във Всеобщата Държава не е обединение на свободни личности, а безлично механично общество, основано на едновременното изпълнение единствено на обществените и биологичните функции. Тази неразсъждаваща маса от хора, възглавявана от Благодетеля, извежда до пародия идеята за колективизма. Светът на робството, който създава илюзията за щастие, кара всекиго да вярва безрезервно в Благодетеля. Всеобщата Държава е способна да изпълни всичките си цели. След победата над двата основни врага – Глада и Любовта, е постигната победа на „Ние“ над единицата. Правото в тоталитарната държава произлиза от силата. На едното блюдо на везните е грамът, на другото – „Ние“, Всеобщата Държава. Какво пояснено: да се допуска, че „аз“-ът може да има някакви права спрямо Държавата, е все едно да се допуска, че „грамът може да уравни тона“. Оттук следва изводът, че „грамът“ (отделната личност) има само задължения. Философията на Всеобщата Държава е насочена към несвободата на личността, към използването на диктатура и насилие. Подобна философия е опасна, защото такива нейни сентенции като: „дивото състояние на свободата“, „математически безгрешното щастие“, „благодатното иго на разума“, „най-трудната и висша любов – това е жестокостта“ свидетелстват за античовечност и дехуманизация. Светът на робството, създаващ илюзията за щастие, кара всички сляпо да вярват на Благодетеля. Превръщането на хората в безлични номера предвижда единоумислие, следене и насилие. Строгата цензура обхваща всички сфери на дейност. За антидържавни стихове срещу Благодетеля, пред очите на жени и деца, привиквайки ги към жестокост и послушание, екзекутират поета, дръзнал да критикува Диктатора.

За да се предотврати пробуждането на свободния дух, хората в механизирания държава живеят в изолирано и ограничено пространство и линейно, математическо време. Стената, ограждаща Всеобщата

Държава, отделя съвършения машинен свят от „неразумния безобразен свят на дървета, птици животни“. Ако Всеобщата Държава – градът на разума – символизира рационалния живот, то светът отвъд Зелената стена е древният фантастичен свят – светът „на корен от минус единица“. Държавата ревностно пази (на всяка цена и със всякакви средства) своите граждани от възстановяването на връзката с този свят, която би ги накарала да мечтаят, да се бунтуват срещу установения ред. В романа на Е. Замятин подсъзнателното (ирационалното, онова, което според героя не може да се осмисли, понеже е „извън разума“) се асоциира както с живота зад Зелената Стена, така и с миналото, с древния свят. Този древен ирационален свят обаче се намира не само извън пределите на града, той е и в самия му център, в Древния Дом, където постоянно идва главният герой, и в самия герой, за което свидетелстват неговите космати ръце, убеждаващи, че във вените на Д-503 наистина тече „слънчевата“, „горската“ кръв – кръвта на неговите предци. Но предците не са единствените носители на архетипното начало. Управниците възприемат и родителите по същия начин. Стената прекъсва връзката с предците, а благодарение на „детевъдството“ (децата на Всеобщата държава са „обща“, както в „Държавата“ на Платон, но се отглеждат и обучават в Завод) се прекъсва връзката с родителите. В Древния Дом при поредната разходка със своята възлюбена I-330 главният герой Д-503 съзира детски креватчета от миналото, което го навежда на мисълта, че децата някога са били „частна собственост“, съответно са били отглеждани с любов. В тоталитарната държава любовта е сведена до сексуален продукт – „Lex sexualis“ – всички номера имат право да получават любовта на всеки друг номер, но без емоции, по усмотрение свише. Любовта, особено несподеляната, носи страдания. Затова, за да избави номерата от страдания и душевни вълнения (което означава, според логиката на Всеобщата Държава – да им даде щастие), тя не е намерила нищо по-добро, освен да ги лиши от правото на любов и да го замени с правото на полов акт с всеки номер от противоположния пол в определените за това дни. Далеч не всички жители на Всеобщата Държава имат право да родят дете, а само онези, чиито физически показатели съответстват на утвърдените параметри. Безсубектната любов не предизвиква завист. По този начин държавата постига поредната си победа, след като се е справила с владетелите на света – Глада и Любовта. Чрез обезчовечаването на човека се реализира още една, може би най-важната цел на държавата – „справедливостта“. Във всички опити да се изгради идеална държава – започвайки от Платон и Аристотел – основната тема е бил въпросът как да се постигне справедли-

вост. В редуцирания механистичен социум знаменателят на дробта може да бъде сведен до нула. В този случай знаменателят е завистта. В света на Всеобщата Държава няма повод за завист – следователно е реализирана справедливостта. Престъпността също е сведена до нула по формулата на движението на авиолета и неговата скорост: „ако скоростта на авиолета е $= 0$, той не се движи; ако свободата на човека е $= 0$, и той не върши престъпления“. Няма избор, няма свобода, няма и мислене. В диалога на главния герой Д-503 с държавния поет R-13 „онези двамата“ (Адам и Ева) са наречени „глупаци, избрали свободата“. Чрез профанизирането на Мита за изгонването на Адам и Ева от Рая имплицитно е изведена есенциалната философия на тотално насилие над личността, осъществявана на практика от Всеобщата Държава. Да се наруши заповедта на авторитета, да се извърши грях, от позитивна човешка гледна точка е равнозначно на „първа почва на свободата“, тоест на първия хуманен акт – „преминаване от неосъзнатото предхуманно съществуване в ерата на човешката цивилизация“ (Фром/From 1994: 42 – 43). Разумното поведение започва от неподчинението като изява на свободата. Но според философията на Всеобщата Държава това води до „неразбории“ – древните започнали да си „блъскат главите – етика, неетика“... А според поета „всичко е много просто“ – с ботуша по главата прррас! И готово: пак е рай“ (ЕЗ/EZ). Прозрението, до което той достига, е, че несвободата е източникът на щастие.

Освен в пространството човекът във Всеобщата държава е ограничен и от линейното математическо време, в което живее. Математическата представа за времето като линия от последователни моменти, започващи от някакво начало и движещи се към определена точка в бъдещето, е характерна за Новото време. В класическата механика времето е непрекъснатата величина и се смята за абсолютно и течащо еднакво за всички наблюдатели. За основа на измерването се взема някаква периодична последователност на събития, която се установява като еталон за отчитане на времето. Цялата историческа хронология се основава върху тази представа за времето. Макар да използват в историческите си съждения словосъчетания като „бързи действия“, „шурм на тълпите“, „по ускорена процедура“ и т.н., историците и управниците не си задават въпроса дали по време на революционните промени времето не е ускорено, и не предполагат, че всяка историческа епоха може да има различно по *качество* време. Н. Бердяев нарича това „качествено време“² *екзистенциално*. Според руския философ човекът живее в три времена: космическо, или при-

² Понятието „качествено време“ е заето от А. Бергсон. – б. а.

родно време, което изчисляваме математически; историческо, което се оформя чрез паметта и традицията и е устремено към бъдещето; и *екзистенциално* време – вътрешното субективно време на уникалните преживявания на личността, които прекъсват хода на космическото време и в които човекът се докосва до вечността (Бердяев/Berdyayev 1939: 213). Човекът във Всеобщата държава живее само в линейното математическо време. Линейното време се асоциира със социалното време, което спира с достигането на целта си, което означава и спиране на историята (експеримента). Преодоляно е свободното, „неорганизираното“ и „диво“ живеене на хората от миналото. Те са превърнати в единен механизъм, ръководен от Времевите Скрижали. Всяка сутрин като „единни колела“, в един и същи час, в една и съща минута, милионите жители стават като един. В един и същи час „единомилионно“ започват работа и „единомилионно“ я свършват. Сливайки се в единно, „милионноръко“ тяло, в една и съща, определена от Скрижалите секунда, те се хранят, излизат на разходка, прибират се за сън. Във всеки от номерата има някакъв „невидим, тиктакащ метроном“ и те, без да гледат часовника, с математическа точност познават времето. Абсолютното щастие все пак не е достигнато: единният мощен организъм се „разпада“ на отделни клетки – това са установените от Скрижалите /също така в строг диапазон/ лични часове. Така чрез отмереното време отделната личност е модулирана в част от огромния механизъм на държавата, лишена е от възможността да „спира“ времето, за да мечтае, да се връща към миналото и да си задава мъчителни екзистенциални въпроси. Главният герой, строителят на фантастичния Интеграл, с който Всеобщата Държава ще покори космическото пространство и ще принуди всички негови обитатели също да бъдат щастливи, е уверен, че рано или късно и за тези часове ще се намери място в общата формула и всичките 86 400 секунди ще се вместят в Часовите Скрижали. Така чрез редуцираното време и пространство Всеобщата Държава е способна да изпълни всичките си цели. В този ограничен, затворен свят (в хода на повествованието съсед на главния герой открива формула, с която доказва, че безкрайност няма – Вселената е с граници) вече е лесно всичко да бъде ограничено, или по-точно казано, подменено. Няма Бог – всевластен и добър е диктаторът, когото жителите на Всеобщата Държава наричат Благодетеля. Хората не служат вече на своя безсмислен, неизвестен Бог, който им е дал единствено „вечни, мъчителни търсения“. Те се принасят в жертва на „видимия“, смислен и съвсем точно известен Бог – на Всеобщата Държава. При това тяхната жертва е спокойна, обмислена, разумна, а „свято дело“ е доносът. В светлите празнични дни на Площада на Куба се извисява неподвижната, сякаш метална фигура

на Благодетеля. Звучи тържествена литургия в чест на Всеобщата Държава – спомен за суровото време на Двестагодишната война, величествен празник на победата на всички над единия, на сбора над единицата. „Великден“ е заменен от деня на Единодушието, когато всички гласуват за Благодетеля и изборите имат по-скоро символно значение. Те напомнят за единния, могъщ, милионноклетъчен организъм. Благодетелят в концептуалния диалог (по-скоро монолог) с Д-503 утвърждава своята власт, като дава опростено решение на теодицеята (проблема за злото в света). Той обявява християнския Бог за самодържавен управник на света, който при това е жесток и немилосърден. Опростеното решение на теодицеята представлява именно това: бог или не съществува, щом като в света има толкова много зло, или ако съществува, то Той е жесток и немилосърден, щом го допуска. Диктаторът изключва възможността човекът да е сътворен свободен, и злоупотребявайки със свободната си воля, сам да е причината за злото в света; че Божието царство се строи не само от Бога, но и с усилията на човека. Благодетелят, провъзгласявайки се сам за бог, отъждествявайки себе си с онзи, когото тълпите, „опръскани с кръв, разпъват там, горе на върха“, се превръща в олицетворение на Всеобщата Държава, която постига райското щастие, моделира хора без желания, ръководени само от едната сила, която действа в света – ентропията, водеща към блажен покой, към щастливо равновесие; другата основна сила, която движи света – енергията – е отречена, понеже води към разрушаване на равновесието, към мъчително-безкрайно движение. Тази сила е олицетворена от революционната организация *Мефи* – главният враг на Всеобщата Държава. Въпреки че на нивото на системата от персонажи в романа противник на Благодетеля е героинята I-330, лидер на революционната организация, именно *Мефи* е демонизирана и отречена – името на революционната организация е съкращение на едно от имената на духа на злото, понеже е заплаха за постигнатото от Всеобщата Държава – древната мечта за рая, в който „вече няма желания, жалост, любов – всички блаженстват с оперирана фантазия“.

Романът „Ние“ на Е. Замятин е неомитологичен текст. Творбата се характеризира с използването на „поетиката на митологемите“, които пронизват разказвателната тъкан и „се превръщат в едно от основните средства за изразяване на авторовата позиция“ (Кольцова/Kolytsova 2019: 68). Така в контекста на панорамата от древни митове, библейски сюжети, както и на идеи и мотиви от световната философия и литература, Е. Замятин създава антиутопичния модел не само на „идеалната“ тоталитарна държава, но и своя *антимит* за новото човечество и за перспективите на развитието, което може да се

очаква от дехуманизираното общество през XX век. Творбата „Ние“ е отговор на тоталния натиск на идейната „монофония“, прокламирана от руската революция от 1917, чиито последици Евгений Замятин прогнозира още през 1920 година, и предупреждение за хората от бъдещето. Романът е в съзвучие със съвременната антиутопична литература, която предупреждава читателската аудитория – заплахата от тоталитарни режими все още не е изчезнала.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Бердяев/Berdyayev 1994:** Бердяев, Н. *Смисълът на историята*. София: Христо Ботев, 1994. [Berdyayev, N. *Smisalat na istoriata*. Sofia: Hristo Botev, 1994.]
- Кольцова/Kolytsova 2019:** Кольцова, Н. Творчество Е. Замятина. *Проблемы поэтики*. Москва: Издательский Дом ЯСК, 2019. [Kolytsova, N. *Tvorchestvo Y. Zamyatina. Problemy pojetiki*. Moskva: Izdatelyskiy Dom YaSK, 2019.]
- Платон/Platon 2014:** Платон, *Държавата*. София: Изток-Запад, 2014. [Platon. *Darzhavata*. Sofia: Iztok-Zapad, 2014.]
- Розанов/Rozanov 1892:** Розанов, В. Исследование идеи счастья как идеи верховного начала человеческой жизни. // *Вопросы Философии и Психологии*, 1892, № 14. Сентябрь. С. 135 – 164; № 15. Октябрь. С. 1 – 31 // [Rozanov, V. *Issledovanie idei schastyaya kak idei verhovnogo nachala chelovecheskoy zhizni. // Voprosy Filosofii i Psihologii*, 1892, № 14. Sentyabry. S. 135 – 164; № 15. Oktyabry. S. 1 – 31.]
- Фром/From 2001:** Фром, Е. *Бягство от свободата*. София: Захарий Стоянов, 2001. [From, E. *Vyagstvo ot svobodata*. Sofia: Zaharii Stoyanov, 2001.]

ИЗТОЧНИЦИ

- Двери на православие/Dveri na pravoslaviето 2005:** Свободата на личността във философията на Николай Бердяев. [Svobodata na lichnostta vuv filosofiata na Nikolay Berdyayev.] <https://dveri.bg/component/com_content/Itemid,131/catid,95/id,1282/view,article/#_ftn1>
- Замятин/Zamyatin 2020:** Замятин, Е. *Ние*. София: Фама, 2020. [Y. Zamyatin. *Nie*, Sofia: Fama, 2020.>, 03.05.2025.